ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-6-94-26>

УДК 316.614+159.

Мельничук М.М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВПЛИВ СТОСУНКІВ ЮНАКІВ ІЗ БАТЬКАМИ НА СТАНОВЛЕННЯ ЇХ САМООЦІНКИ

Анотація. У статті надається характеристика становлення особистості у юнацькому віці, розглядається самооцінка та її роль у структурі самосвідомості, особливості самооцінки у юнацькому віці. Охарактеризовано основні принципи та вимоги до проведення емпіричного дослідження у психології, а також подано опис методичних основ та психодіагностичних методик, використаних для дослідження особливостей самооцінки у старшому юнацькому віці. Обґрунтовано вибір емпіричної бази дослідження. Також наводиться опис результатів проведеного емпіричного дослідження самооцінки юнаків та її зв'язку з особливостями сімейних стосунків. Проаналізовано, що самооцінка у старшому юнацькому віці, дійсно, характеризується неадекватністю та залежить від стосунків юнаків із батьками. Так, юнаки, стосунки з батьками яких позитивні, схильні до завищеного самооцінювання. Натомість, юнаки, стосунки з батьками яких характеризуються директивністю, схильні до заниженого оцінювання своїх можливостей. При цьому юнаки із різними сімейними стосунками різняться за самооцінкою своїх особистісних якостей, зовнішності та авторитету, рівнем впевненості у собі. Тип стосунків з батьками не впливає лише на оцінку юнаками своїх розумових здібностей, що формується, переважно під впливом оцінки вчителів та однолітків, результатів навчальної діяльності юнаків.

Ключові слова: самооцінка, сім'я, сімейне виховання, батьківське ставлення, юнацький вік.

Mel'nichuk Maïia

V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

THE INFLUENCE OF YOUNG PEOPLE'S RELATIONSHIPS WITH PARENTS ON THE FORMATION OF THEIR SELF-ESTEEM

Summary. The article describes the formation of personality in adolescence, considers self-esteem and its role in the structure of self-awareness, features of self-esteem in adolescence. The basic principles and requirements for conducting empirical research in psychology are described, as well as a description of the methodological foundations and psychodiagnostic techniques used to study the features of self-esteem in older adolescence are proposed. The choice of the empirical basis of the research is substantiated. As a result of theoretical research it is determined that the style of interaction inherent in these relations is of special importance for the formation of the child's self-esteem. The perception and evaluation of the young person, the formation of a positive or negative self-image, acceptance or rejection depends on how parents perceive and understand the young man, her/his needs, interests, psychological states and experiences, and, consequently, interact with her/him. For the formation of positive self-esteem of young people, the parents' full internal acceptance, clear and consistent requirements; respect for the child's individuality within the established restrictions is important. An empirical study found that self-esteem in adolescence is inadequate and depends on young people's relationships with their parents. Young people whose relationships with their parents are positive are prone to high self-esteem. On the other hand, young people whose relationships with their parents are characterized by directiveness tend to underestimate their capabilities. At the same time, young people with different family relationships differ in self-esteem of their personal qualities, appearance and authority, in the level of self-confidence. The type of relationship with parents does not only affect the estimation of young people's mental abilities. It is also formed under the influence of teachers and peers attitudes and the results of young people's educational activities. The results of the study can be used by psychologists and other professionals in the education system, in counseling, educational and training work aimed at optimizing the young people's self-esteem, solving and preventing the negative impact of conflict family interaction on the psychological properties of young people.

Keywords: self-esteem, family, family upbringing, parental attitude, adolescence.

Постановка проблеми. Інтерес людини до своєї особистості, потреба в самоствердженні, прагнення знайти своє місце в житті – є однією з найважливіших потреб. Будучи важливою складовою поведінки особистості, самооцінка впливає на формування образу соціальної дійсності, визначає характер контактів з нею, передбачає рівень довіри до різних джерел інформації, ставлення до них, забезпечує організацію зворотних зв'язків у всіх формах і видах взаємодії. Вона постійно піддається оцінці з боку оточуючих, особливо для людини важлива оцінка значущих для неї людей.

Самооцінка має величезне значення в юнацькому віці, саме її рівень впливає на соціальний розвиток молоді, її адаптацію до нових соціальних умов.

Для юнацького віку є характерним становлення свого специфічного світогляду. Відкриття себе як неповторно індивідуальної особистості, нерозривно пов'язано з відкриттям соціального світу, у якому ця особистість живе. Юнацька рефлексія є, з одного боку, усвідомлення власного «Я» та, з іншого боку, – усвідомлення свого положення у світі.

У юнацькому віці пізнання себе, виокремлення і співставлення свого «Я» з іншими створюють

умови до самовдосконалення особистості. В цей період ще не усвідомлюється в повному обсязі суб'єктивність своїх домагань і об'єктивність своїх можливостей. Неадекватна самооцінка зумовлює невідповідне ставлення до себе, чим породжує проблеми в майбутньому, коли людина вже доросла і, певним чином, автономна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В психологічних дослідженнях розкрито феномен і зміст самооцінки людини (Б.Г. Ананьев, Р. Бернс, Л.В. Бороздіна, У. Джемс, І.С. Кон, А.Г. Спіркін), виділено функції самооцінки (В.С. Агапов, А.В. Захарова, С.А. Курносова) та її види (Л.М. Мітіна, В.В. Серіков).

Різні аспекти вивчення самооцінки в юнацькому віці представлені у працях таких західних психологів, як: У. Джеймс, З. Фрейд, А. Адлер, Е. Берн, А. Маслоу, К. Роджерс, а також російських і українських вчених – Л.І. Божович, Л.С. Виготського, І.С. Кона, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна. Проте, аналіз психологічної літератури засвідчив про відсутність належної уваги та комплексного підходу до проблеми з'ясування психологічних умов розвитку самооцінки в юнацькому віці. Зокрема, не достатньо ґрунтовно в психологічній літературі представлені погляди на вплив сімейних стосунків на формування самооцінки у юнацькому віці.

Мета дослідження – теоретично розглянути та емпірично дослідити психологічні особливості становлення самооцінки у старшому юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети використовувалися загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння і узагальнення науково-теоретичних даних); методи емпіричного дослідження (тестування, опитування): Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (за Є. Шафером); «Шкала самооцінки» (за С.А. Будассі) та методика дослідження самооцінки особистості (за Т. Дембо і С.Я. Рубінштейн) [6] та статистичної обробки даних (критерій – Пірсона). Емпіричною базою дослідження виступала вибірка, до якої увійшли 58 юнаків (38 дівчат та 20 хлопців), які навчаються у Полтавській гімназії № 32.

У результаті емпіричного дослідження визначено, що більшість досліджуваних юнаків мають позитивні стосунки із батьками, які характеризуються позитивною емоційною атмосферою, наявністю потреби у психологічній підтримці з боку батьків, акцентуванням на емоційних контактах та дружнім стилем спілкування.

Для 45% досліджуваних респондентів притаманна директивність у стосунках із батьками, котра виражається у нав'язуванні дітям почуття провини, проявах влади та авторитету, заснованих на амбіціях та принципах.

Окрім цього, 12% досліджуваних юнаків мають стосунки із батьками, що характеризуються ознаками автономності з переважанням формального підходу до виховання і психологічним дистанціюванням між членами родини. При цьому, ворожість та непослідовність практично не властиві стосункам досліджуваних респондентів із батьками.

В уявленнях досліджуваних респондентів про виховні позиції батьки сприймаються як дещо

більшою мірою схильні до прояву ознак директивності, а матері – до позитивного інтересу.

Для 44% досліджуваних властива низька самооцінка. Такі юнаки схильні недооцінювати власні можливості, негативно розцінюють свої навчальні уміння та можливості. При цьому, 23% таких досліджуваних характеризуються вираженою неадекватною низькою самооцінкою. Тобто, їх негативні уявлення про власну особистість мають крайній ступінь вираження та негативно впливають на перебіг стосунків з оточуючими і діяльність. На основі надмірно заниженого ставлення до своїх можливостей такі юнаки часто проявляють сором'язливість, відчують труднощі у встановленні контактів з оточуючими та у навчальній діяльності, де при найменших труднощах відмовляються від спілкування чи навчання.

Також, для 51% досліджуваних притаманна висока самооцінка. Вони позитивно та на високому рівні розцінюють свої можливості та вираженість психологічних характеристик, позитивно оцінюють власну особистість загалом. При цьому, серед юнаків із високою самооцінкою 27% характеризується неадекватним її рівнем. Такі юнаки схильні надмірно завищено оцінювати свої якості та особистісні можливості, внаслідок чого вони вразливі до ситуацій, з якими не можуть впоратися, адже їх реальні можливості не співпадають із оцінюванням самими юнаками. Маючи таке самооцінювання, юнаки ставлять перед собою нереальні цілі, досягнення яких часто неможливе для них, внаслідок чого вони відчують розчарування і психологічний дискомфорт.

Також встановлено, що найбільш високо оцінені досліджуваними такі якості, як власні розумові здібності, риси характеру та впевненість у собі. Натомість, досліджувані переважно схильні негативно оцінювати свої зовнішність та вираженість авторитету у стосунках з іншими людьми.

Так, для 52% юнаків юнаків властива висока оцінка власних розумових здібностей. Вони вважають, що мають виражені здібності до навчання та розумової праці, відповідно до цього намагаються ставити перед собою високі цілі, орієнтовані на значний результат у діяльності. Окрім цього, більшість (54%) досліджуваних позитивно ставиться до власних якостей характеру та особистісних рис. Вони вважають, що їм властиві виражені позитивні характерологічні особливості, що дозволяють ефективно взаємодіяти з іншими людьми та реалізуватись у житті.

Також, 53% досліджуваних характеризуються високим рівнем впевненості у собі, налаштованості на доведення власної думки під час суперечок. Такі юнаки не відчують негативних переживань від необхідності контактувати з малознайомими людьми. Вони, також схильні ставити перед собою високі результати до доклади максимуму для їх досягнення. При цьому, юнаки вважають, що оточуючі люди не визнають їх уміння та особистісні характеристики, зневажливо або не надто достойно до них ставляться.

Так, для 74% юнаків, стосунки з батьками яких характеризуються позитивним інтересом, властива висока самооцінка. Внаслідок позитивного та уважного ставлення з боку батьків, надання свободи у своїх діях, сприятливого пси-

хологічного клімату у сімейних стосунках, орієнтування батьків на зацікавлення життям своєї дитини при помірному контролі, у таких юнаків сформувалася висока самооцінка. Вони позитивно оцінюють свої якості та спроможні ставити перед собою високі цілі, упевнені у їх досягненні.

Натомість, для 57% юнаків, стосунки з батьками яких характеризуються директивністю, властива низька самооцінка. Жорстка регламентованість у діях, директивність, відсутність свободи для дитини, поряд із підвищеною вимогливістю з боку батьків спровокували низьку оцінку такими юнаками своїх психологічних якостей. Вони недооцінюють свої можливості, завідома ставлять перед собою легко досяжні цілі, щоб не відчувати негативних емоцій у разі неможливості їх досягнення. Такі юнаки не схильні докладати значних зусиль для досягнення поставленої мети.

Для доведення статистичної значимості значених відмінностей у рівнях самооцінки юнаків із різними стосунками з батьками використаний критерій – Пірсона. Порівнявши значення – емпіричного з – критичним 5,991 ($p \leq 0,05$); 9,210 ($p \leq 0,01$) і $k=2$, можемо стверджувати про наявність статистичної значимості відмінностей за показниками самооцінки якостей характеру, авторитету, зовнішності та впевненості у собі юнаків із позитивними та директивними стосунками із батьками, оскільки – емпіричне $>$ – критичного. За параметром оцінки своїх

розумових здібностей юнаками статистична значимість відмінностей не доведена, адже – емпіричне $<$ – критичного.

Отже, залежність самооцінки юнаків від стосунків з батьками зафіксована фактично за всіма її параметрами. Юнаки із різними сімейними стосунками різняться за самооцінкою своїх особистісних якостей, зовнішності та авторитету, рівнем впевненості у собі. Тип стосунків з батьками не впливає лише на оцінку юнаками своїх розумових здібностей, що формується, переважно під впливом оцінки вчителів та однолітків, результатів навчальної діяльності юнаків.

Висновки і пропозиції. У результаті емпіричного дослідження було виявлено, що самооцінка у старшому юнацькому віці, дійсно, характеризується неадекватністю та залежить від стосунків юнаків із батьками. Так, юнаки, стосунки з батьками яких позитивні, схильні до завищеного самооцінювання. Натомість, юнаки, стосунки з батьками яких характеризуються директивністю, схильні до заниженого оцінювання своїх можливостей.

Результати дослідження можуть бути використані психологами та іншими фахівцями в системі освіти у консультативній, просвітницькій та тренінговій роботі, направлених на оптимізацію самооцінювання юнаків, вирішення та попередження проблем негативного впливу конфліктної сімейної взаємодії на психологічні властивості юнаків.

Список літератури:

1. Волков Б.С. Психология юности и молодости : учебник для вузов. Москва : Трикста, 2006. 256 с.
2. Пантелеев С.Р. Психология самосознания. Самара : БАХРАХ-М, 2000. С. 208–242.
3. Райгородский Д.Я. Родители и дети. Самара : БАХРАМ-М, 2003. 672 с.
4. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста; 8-е издание. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 314 с.
5. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология семьи и семейная психотерапия. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 656 с.

References:

1. Volkov B.S. (2006) Psikhologiya yunosti i molodosti [Psychology of youth and youth]. Moscow: Trikssta. (in Russian)
2. Panteleyev S.R. (2000) Psikhologiya samosoznaniya [Psychology of self-awareness]. Samara: BAKHRAKH-M. (in Russian)
3. Raigorodsky D.Ya. (2003) Parents and children [Parents and children]. Samara: BAKHRAKH-M. (in Russian)
4. Rays F. (2000) Psikhologiya podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta [Psychology of adolescence and youth]. Sankt-Peterburg: Piter. (in Russian)
5. Eydemiller E.G. (1999) Psikhologiya sem'i i semeynaya psikhoterapiya [Family psychology and family psychotherapy]. Sankt-Peterburg: Piter. (in Russian)